

ELŐZETES JELENTÉS
A BERETTYÓÚJFALU-NAGY BÓCS-DŰLŐ LELŐHELYEN
2004–2005 SORÁN VÉGZETT MEGELŐZŐ FELTÁRÁSOKRÓL¹

BEVEZETÉS

A 2002–2003 folyamán M. Nepper Ibolya és Hajdú Zsigmond által végzett, majd 2004 márciusában megismételt terepbejárások során neolit, késő bronzkori, római császárkori, valamint kora középkori jelenségek napvilágra kerülésére számítottunk a lelőhelyen. A terepbejárási eredmények, a légi és műholdfelvételek elemzése, valamint a helyi topográfiai viszonyok alapján igen intenzív lelőhelyre számítottunk, amit a feltárások minden tekintetben igazoltak is. A lelőhely gazdagságának fő oka a földrajzi adottságokkal magyarázható. Bihar és a Sárrét a mocsarak és lápok birodalma volt a lecsapolások és folyószabályozási munkálatok megindulásáig: itt különösen a rendkívül kanyargós, néha több ágra szakadó, a mocsarakban időnként eltűnő, (elsősorban mocsári tölgyből álló) ártéri és ligeterdőkkel szegélyezett a Berettyó folyó és a Körösök által táplált mocsárvilág uralkodott egészen a 19. század 60-as éveitől meginduló lecsapolási munkálatokig.² Az általunk kutatott lelőhely közvetlenül Berettyó folyó egykori meanderének keleti, vízmentes magaspartján többhektáros területet foglal el, melyen kisebb-nagyobb megszakítással (!), a korai neolitikumtól (Körös-kultúra) egészen a középkorig kimutatható az emberi megtelepedés. A kiemelkedő folyóparton elhelyezkedő lelőhelyet a folyó vizenyős, mocsaras ártere vette körül három oldalról. Az egykori mocsaras környezet maradványa lehetett a feltárt terület délkeleti részében elhelyezkedő vízállásos terület.

A Bihari Regionális Hulladéklerakó területén 2004. május 10-től november 30-ig, illetve 2005. május 3-tól november 12-ig, két szezonon keresztül folytak megelőző feltárások.

A két ásatási idény alatt 69 273,6 m² nagyságú területet tártunk fel, melyből a bekötőtűt nyomvonalára 6153 m² esett (1. kép).

1 A cikkben szereplő fotók Hodosán Marica és Faur Zoltán munkái. A rajzokat az Archaeodata 1998 Bt. készítette. Munkájukat ezúton is köszönjük.

2 PAPP 1996, 11., 19.; VÁNYI–BONA 2004. 1–2., 7., 11.

1. kép: Berettyóújfalu-Nagy Bócs-dűlő lelőhely összesítő térképe

Korai neolitikum (Körös-kultúra)

Az első megtelepedés időszakát³ a Körös-kultúra képviseli. A kultúra megtelepedése kapcsán ugyanaz a törvényszerűség érvényesült, amelyet már a korábban azonosított Körös-települések túlnyomó többségénél megfigyeltek:⁴ a település az egykori Berettyó-mederhez erősen kötődött, attól távolodva az objektumok ritkultak, majd megszűntek. A kultúra települése tehát ebben az esetben is szorosan kötődött az élővízhez, illetve a magas talajvízszintű területhez. A Körös-kultúra települése többnyire nagyméretű agyaggyerő és kisebb hulladéktároló gödrökből állt. A leletanyagot elsősorban nagy mennyiségű kerámia, állatcsont és patics alkotja, de a nagy amorf gödrökből kerültek elő hálónéhezékek és az ún. zsírfarú női idolkok töredékei is.

Rendkívül fontos eredmény, hogy a településen sikerült feltárnunk egy félig földbe mélyített, kissé szabálytalan téglalap alakú, paticsfalú épület (lakóház) omladékát (2. kép: 1–2). Nagy mennyiségű, vörösré égett faltapasztás-töredékekből (patics) és kerámiatöredékekből álló omladék jelezte a leégett és összedőlő épületet már a szubhumusz szintjén, a felszíntől számított 40–50 cm mélységben. A házból előkerült gyakorlatilag a teljes „berendezés”: a benne maradt edények mellett egy függőleges szövőszék kis körte formájú nehezékei; paradicsom és lapított gömb formájú, nagyobb hálónéhezékek; csiszolt csonteszközök; köeszközök és állatcsontok. A leletanyag közül kiemelkedik a ház oromzatának a díszé, 2 db stilizált bikafej (bukránium), valamint egy téglatest formájú, négy apró bütöklábbal ellátott kis házi oltár. A ház jelentősége óriási, hiszen a Körös-kultúra házait Magyarország területéről eddig csak nagyon kevés lelőhelyről ismertük⁵.

A Körös-kultúra településéhez nemcsak agyag- és hulladékgyerő gödrök, hanem kutak is tartoztak. Ezek kivétel nélkül nem túl nagy átmérőjű (1–1,5 m), kerek, függőleges falú, faszervezet nélküli víznyerésre szolgáló objektumok voltak. Egy nagy agyagkitermelésre, majd hulladék tárolására szolgáló amorf gödör egyik kis lemélyüléséből nagy mennyiségben folyami csiga és kagyló maradványai kerültek elő. Egy nagyméretű gödörben pedig egy antropomorfnak (női testet szimbolizáló) edénykét találtunk.

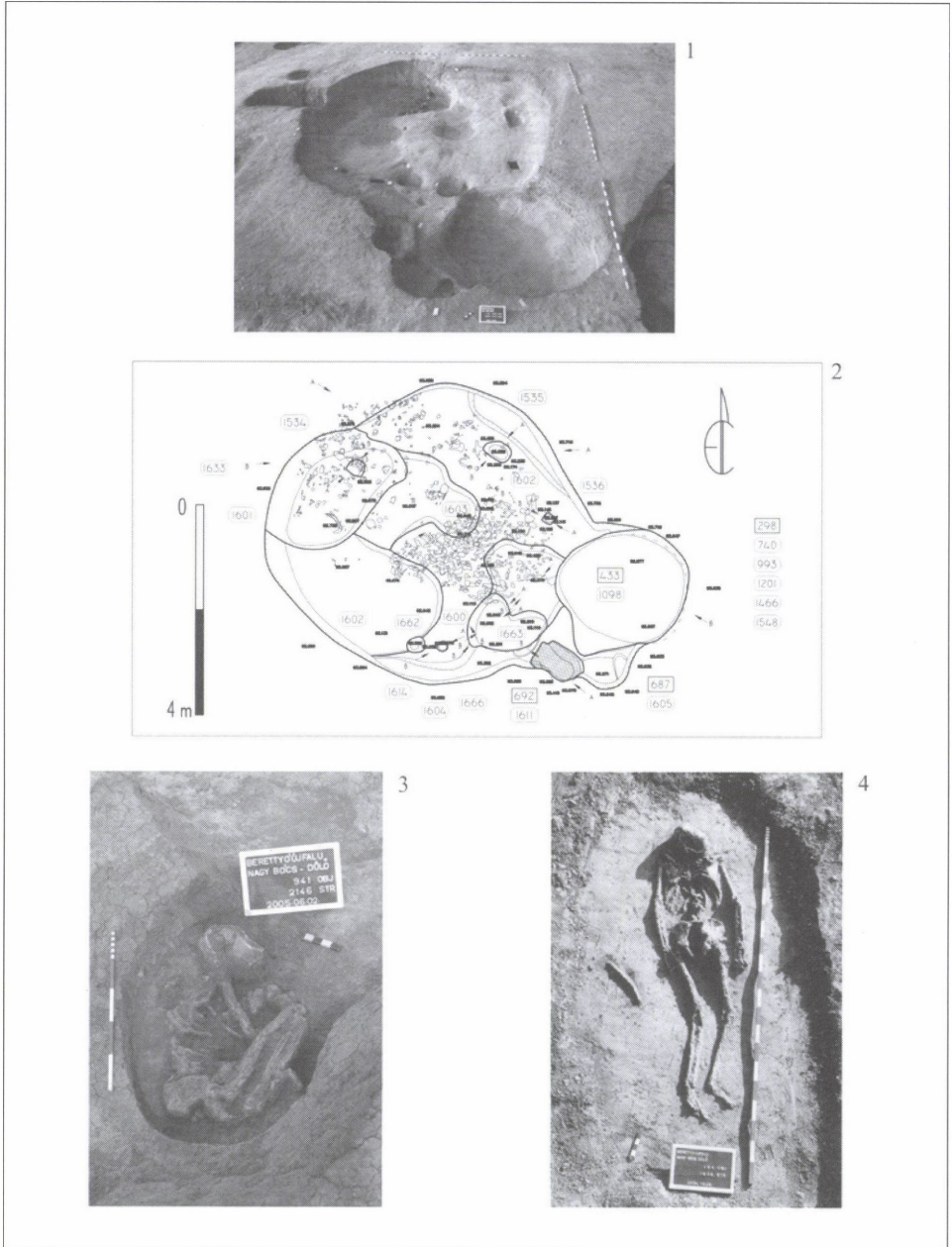
A Körös-kultúra temetkezései⁶ kivétel nélkül nagyméretű agyaggyerő, majd hulladék tárolására szolgáló gödrök betöltésében kerültek feltárrásra,⁷ ami ebben az időszakban

3 A legújabb kalibrált radiocarbon mérések (HERTELENDI et al. 1995, 242., Fig. 1., Table 1.; WHITTLE et al. 2002, 73–75., 110–111., 115–116.) alapján ez 6000–5700 BC körülre tehető.

4 KOSSE 1979, 69–77., 125–132., 147.

5 Hódmezővásárhely-Kotacpart, Vata-tanya (BANNER 1934, 54–57., XI–XIII. táblák; BANNER 1943, 11–12., 8–9. képek); Szolnok-Szanda-Tenyősziget-Dersi gát (KALICZ–RACZKY 1978, 274.; KALICZ–RACZKY 1979, 276–277.; KALICZ–RACZKY 1980, 224–226.; KALICZ–RACZKY 1982, 13–24., Taf. 1–3.); Szajol-Felsőföld (RACZKY 1977, 263.); Tiszajenő-Szárázépart (SELMECZI 1969, 17–22.; RACZKY 1976, 171., 1–2. képek; HORVÁTH 1988, 17–18, 2. ábra: a); Endrőd-Öregszőlők 119. lh. (MAKKAY 1992, 130–131., 150.: General map); Rőszke-Lúdvár égetett agyag házmodell töredéke (TROGMAYER 1966, 235–240., 1–2. képek). A Körös-kultúra házairól és az ide vonatkozó irodalomról legutóbb M. Lichardus-Itten és J. Lichardus által közölt tanulmány ad összefoglalást (LICHARDUS-ITTEN–LICHARDUS 2004, 35–39.).

6 A Körös-kultúra temetkezéseiről legutóbb Paluch Tibor adott részletes összefoglalást (PALUCH 2004). A romániai kutatást legújabban S. Băcuț-Crișan foglalta össze (BĂCUȚ–CRIȘAN 2004, 75., 77.). A kultúra legutóbbi temetkezésének antropológiai vizsgálatát elvégző Dr. K. Zoffmann Zsuzsa kutatásai kimutatták, hogy az eddig ismert csontvázeletek egyértelmű délkelet-európai kapcsolatokra utalnak (ZOFFMANN 2004, 130–131).

2. kép: Berettyóújfalu-Nagy Bócs-dűlő: 1–2: 298. obj./740. str. ház;
 3: 941. obj./2146. str. sír; 4: 454. obj./1609. str. sír

általánosnak mondható.⁸ Az eddig kivétel nélkül a településen belül előkerülő sírok egyértelműen arra utalnak, hogy a település és a temető még nem különült el egymástól.⁹ A temetkezésekben sírmellékletekre utaló nyomokat nem lehetett azonosítani.¹⁰ A sírokban – a 454. obj./1609. str. számú váz kivételével (2. kép: 4.) – erősen zsugorított (teljesen felhúzott lábbal) pozícióban oldalukra fektetett vázak (2. kép: 3.) kerültek kibontásra.¹¹ Amely esetekben ezt a rossz megtartású vázak lehetővé tették, megfigyelhető volt mindkét kar könyökben való behajlítása oly módon, hogy a halott karjainak elrendezése az alvó helyzetre utalt: általában az alul lévő kar kézfejét vagy az arc elé, vagy az alá igazították.

A Körös-kultúra hasonló nagy objektumszámú és kiterjedésű települése, valamint temetkezései a Békés megyei Endrőd-Öregszőlő 119. lelőhelyről¹² és nemrég a Közép-Tisza-vidéken lévő Tiszapüspöki-Karancs, Háromág-dűlő lelőhelyről¹³ vált ismertté, azonban ekkora felületen, ilyen intenzitású lelőhely kutatására most először nyílt alkalom a kultúra északi elterjedési határára eső bihari Berettyó-völgyben.

Középső neolitikum vége¹⁴ (késői AVK Esztári-csoportja)

A középső neolitikum végére keltezhető késői AVK ún. Esztári-csoportjához tartozó település objektumai is napvilágra kerültek a két évad alatt. A középső neolitikum végi település topográfiai viszonyai annyiban hasonlóak a korai neolitikum időszakához, hogy a település centruma a vízparthoz kötődik ugyan, viszont ez esetben a meandertől távolabb eső, a felszín déli, délkeleti részére kiterjedő, valószínűleg időlegesen vízzel

7 A lelőhely őskori embercsontjainak vizsgálatát Dr. K. Zoffmann Zsuzsa végezte el. Az általa megadott nem- és életkoradatok felhasználásáért ezúton is szeretnénk köszönetet mondani!

A 27. obj./31. str. számú gödörben a 368. str. számú, valószínűleg sírhoz köthető, bolygatott embercsontmaradványok; a 369. str. számú délkelet-északnyugati tájolású, jobb oldalára zsugorított, 44-53 éves férfi és a 380. str. számú dél-délnyugat-észak-északkelti tájolású, jobb oldalára zsugorított 6-7 éves gyerek sírja. A 454. obj./1147. str. számú gödörben a 1655. str. számú, emberi koponya töredéke; a 1609. str. számú 40-48 éves nő, enyhén behajlított lábakkal, hasra fektetett, dél-északi tájolású váza (2. kép: 4.); a 1668. str. számú 2-3 éves gyerek bal oldalára fektetett, dél-délkelet-észak-északnyugati tájolású sírja. A 629. obj./1427. str. számú gödörben a 2311. str. számú, kelet-nyugati tájolású, jobb oldalára erősen zsugorított adultus/maturus korú egyén sírja. A 829. obj./1899. str. számú gödörben egy, a gödör számán elcsomagolt, a gép által tönkretett sír maradványai (maturus nő); a 940. obj./2142. str. számú, kelet-nyugati tájolású maturus nő sírja; a 941. obj./2146. str. számú, északkelet-délnyugati tájolású, bal oldalára erősen zsugorított maturus nő sírja (2. kép: 3.); valamint a 998. obj./2304. str. számú, északkelet-délnyugati tájolású, bal oldalára zsugorított 15-16 éves lány sírja.

8 TROGMAYER 1969. 13.; PALUCH 2004. 34.

9 TROGMAYER 1969. 13.; PALUCH 2004. 23–24, 41.

10 A Körös-kultúra időszakában a sírmelléklet-adás szokása ritkaságnak számított: az eddig ismert 305 temetkezéséből mindössze csak 21 esetben figyeltek meg mellékletek (PALUCH 2004. 38–40., 2–3. táblázat).

11 Pl.: 940., 941., 998. obj. számú sírok. Az eddig ismert temetkezések túlnyomó részében megfigyelhető volt az elhunytak zsugorított helyzetű, oldalra fektetése (TROGMAYER 1969. 13.; PALUCH 2004. 34.)

12 5 ház, 8 áldozati gödör, 13 gödör, 15 sír (MAKKAY 1992).

13 Összesen 68 objektumot kelteztek erre az időszakra, melyből 16 temetkezés volt (CSÁNYI–CSEH–TÁRNOKI 2002. 47.).

14 A kalibrált radiocarbon eredmények alapján 5260–4880 BC közé tehető ez az időszak (HERTELENDI et al. 1995, Fig. 1., Table 1.).

telt mélyedés mellett, illetve részben alatta is tártunk fel a késői AVK időszakára keltezhető objektumokat. Elsősorban nagyméretű, amorf hulladékgödrek kerültek feltárássra (3. kép: 1).¹⁵ Ezekhez igazodva a bekötőút területén¹⁶, valamint a felület nyugati részén¹⁷ előkerültek téglalap alakú, nagyméretű, cölöpszerkezetű házak elemei is, bár ezeknek az épületnek csak kis része esett bele feltárt területbe (3. kép: 5). A 663. obj./1499. str. számú, északkelet-délnyugati tájolású cölöpszerkezetes házat viszont teljes egészében sikerült feltárnunk. A 136. obj./344. str. számú, elsődlegesen agyaggyerésre, majd hulladékgyűjtőként használt gödör alján kibontott szemetes, omladékos rétegben¹⁸ egy emberi agykoponya és tőle kb. 2 méterre egy állkapocs került elő. A körülötte lévő vörösre égett paticsos omladékat a töredékes edényekkel együtt valamiféle áldozati tevékenység maradványaiként értelmezhetjük.

A gödrök elsősorban nagy mennyiségű kerámiatöredéket¹⁹, állatsontot és paticsőtöredéket tartalmaztak. Kisebb (1 méter átmérőjű) és közepes (3-4 méter átmérőjű) méretű tárológödrök²⁰ is tartoztak a telephez.

Előkerültek az Esztári népesség temetkezései is: két esetben hulladékgödörben, két esetben viszont önálló sírgödörben kerültek kibontásra sírok.

A 179. obj./434. str. számú sekély hulladékgödörben két zsugorított helyzetű, csontvázas temetkezést is feltártunk: a 179. obj./476. str. számú egy bal oldalára zsugorított, nyugat-keleti tájolású, 12-14 éves gyerek váza (3. kép: 2.); a 179. obj./540. str. számú pedig egy jobb oldalára erősen zsugorított, nyugat-északnyugat-kelet-délkeleti tájolású, 32-38 éves nő váza volt (3. kép: 3-4.). Melléklete egyiknek sem volt, viszont a felnőtt nő testére a temetési szertartás során folyami kagylókat és csigákat szórtak. A 173. obj./417. str. számú gödör lemélyülésében viszont a 427. str. számú, csaknem üllő helyzetben a sírgödörbe helyezett, erősen zsugorított 14-15 éves lány sírja került kibontásra.

A két, saját sírgödörbe eltemetett sír közül a sekély, 175. obj./419. str. számú, 18-24 éves fiatal férfi sírját a szántás erősen bolygatta, a 176. obj./420. str. számúban pedig egy kelet-északkelet-nyugat-délnyugati tájolású, bal oldalára zsugorított, felnőtt férfi váza került feltárássra.

Középső rézkor (Bodrogkeresztúr-kultúra)

A felszín déli, délkeleti részében került elő a középső rézkori Bodrogkeresztúr-kultúra négy sekély gödre.²¹ Ezek minden bizonnyal az egykori település perifériájára eső objektumok lehetnek.

15 Pl. 10. obj./10. str.; 101. obj./257. str.; 106. obj./262. str.; 116. obj./305. str.; 117. obj./306. str.; 134. obj./342. str.; 136. obj./344. str.; 767., 997., 1011., 1012., 1479. számú objektumok

16 67. obj./170. str.; 78. obj./183. str.

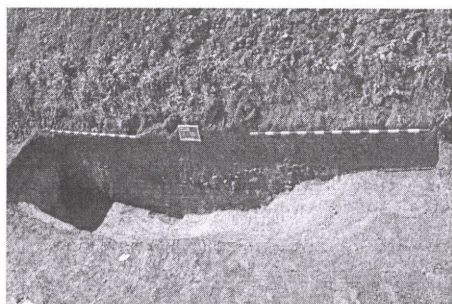
17 373. obj./914. str.; 600. obj./1369. str.

18 849. str.

19 A díszített kerámián a karcolt díszítés mellett megjelenik a fekete festés. Gyakran a két díszítési módot kombinálják.

20 Pl. 12. obj./12. str.; 13. obj./13. str. számú „kagylós” gödör

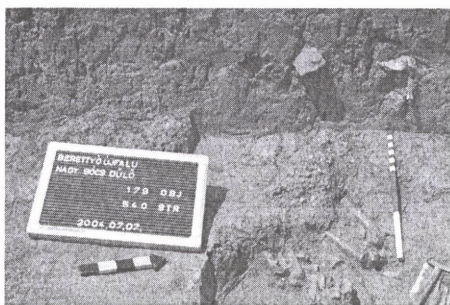
21 1040. obj./2431. str.; 1043. obj./2434. str.; 1058. obj./2471. str.; 1403. obj./3118. str. számú objektumok

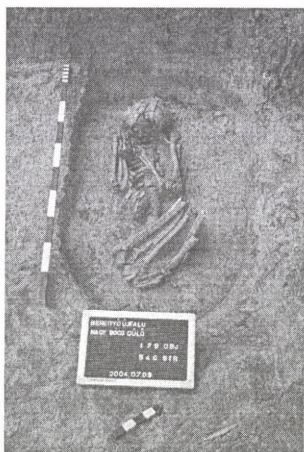
1

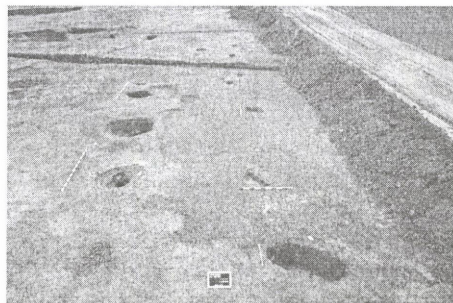
2

3

4

5

3. kép: Berettyóújfalu-Nagy Bócs-dűllő: 1: 10. obj./10. str. hulladékgödör;
2: 179. obj./476. str. sír; 3–4: 179. obj./540. str. sír;
5: 600. obj./1369. str. cölöpszerkezetes ház

A felszín keleti szélén feltárássra került egy kerek, méhkas alakú, vörösre kiégetett szélű gödör.²² A gödör betöltésének felső részében egyetlen bütyökdiszes edényke került elő, az alján viszont feldarabolt állatok (szarvasmarha és kiskérődzők) különböző testtájainak összefüggő csontjait lehetett megfigyelni. Az objektum funkciójának kapcsán felmerülhet az áldozati (szakrális) gödörként való értelmezés lehetősége is.

Késő rézkor (Baden-kultúra)

A Baden-kultúrának mindössze egyetlen kis, kerek gödre került elő a lelőhelyen, a bekötőút feltárása során.

Kora bronzkor (Makó-kultúra)

A Nagy Bócs-dűlő területén feltárt kora bronzkori települést a Makó-kultúra korai időszakára keltezhetjük. A lelőhely jelentősége óriási, hiszen nemcsak a Kárpát-medence eddig ismert legnagyobb objektumszámú és leggazdagabb leletanyagú korai Makó-települése és a hozzá tartozó temetkezései kerültek napvilágra, hanem a feltárt terület nagyságát tekintve az egyik legnagyobb kiterjedésű is egyben.²³

Összesen 55 települési objektumot²⁴ és 4 hamvasztásos temetkezést lehetett ehhez a korszakhoz sorolni. A gödrök közül több ovális, vagy kerek objektumból (pl. 4. kép: 5–6.) – a Tiszapüspöki-Karancs, Háromág lelőhelyről publikált áldozati gödörhöz²⁵ hasonlóan – több, egymást követő rétegben bontottuk ki és szedtük fel a leleteket, melyek közül számos ép edény került kiegészítésre. A 82. obj./236. str. számú, kb. 2 méter átmérőjű, kerek gödörben két rétegben²⁶ szedtünk fel rendkívül nagy mennyiségű – többnyire szarvasmarhától származó – állatcsontot.

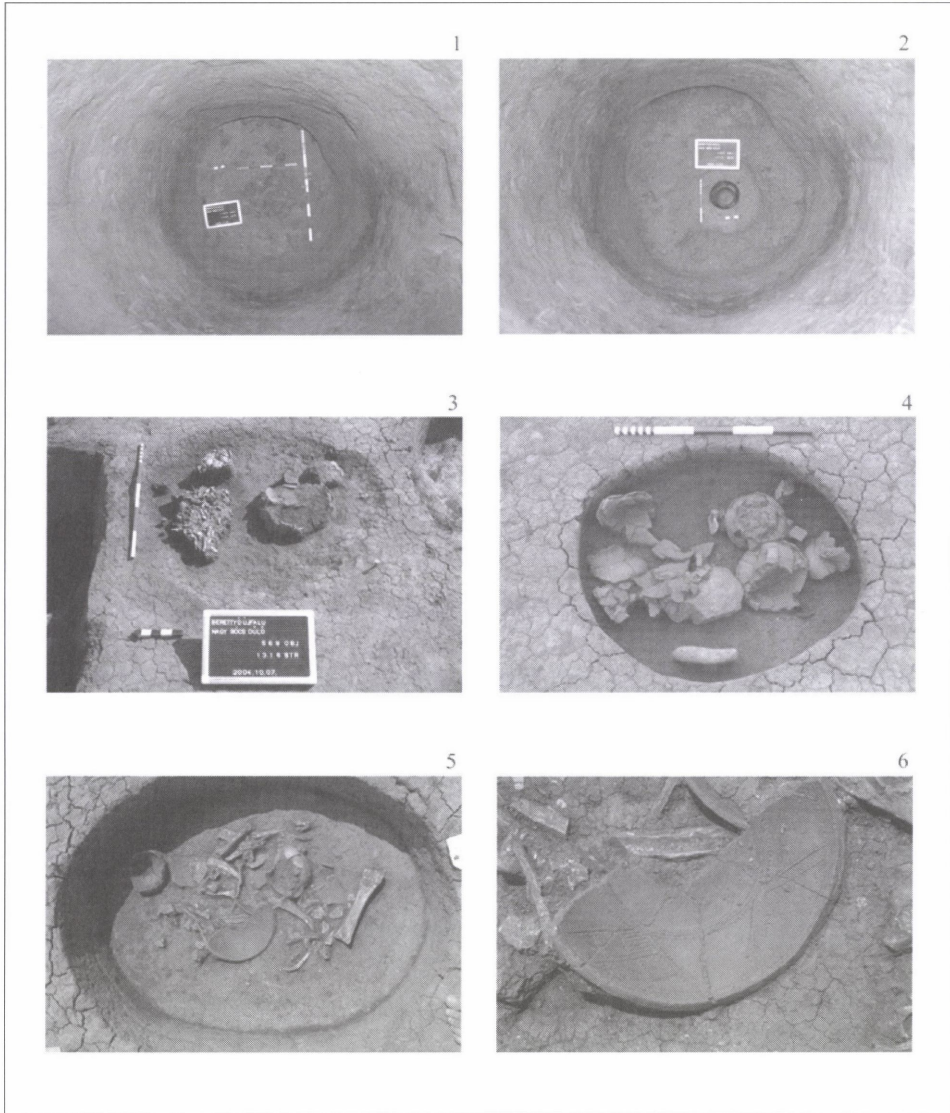
22 1745. obj./3763., 3800. str.

23 A Makó-kultúra településeinek kutatásáról utoljára Tóth Katalin írt összefoglalóan (TÓTH 2003. 65–67.). Csak az utóbbi másfél évtizedben sikerült több hektáros felületek feltárással nagyobb objektumszámú Makó településeket azonosítani: ÉK-Magyarországról Oszlár-Nyárfaszög (20 gödör, 4 temetkezés) (KOÓS 1999. 106., 2. kép); Csongrád megyéből Szeged-Kiskundorozsma-Nagyszék I. (20 900 m²-en 8 gödör) (TÓTH 2001. 28.; TÓTH 2003. 66.; SZALONTAI-TÓTH 2003a. 63–64.); Szeged-Kiskundorozsma-Subasa (20 900 m²-en 24 gödör, felszíni cölöpszervezetes építmény cölöplyukai (?), egy kemence és egy hamvasztásos sír) (TÓTH 2002. 33., 3. kép; MAKKAY et al. 2003. 503. Pl. 4: 1–3; TÓTH 2003. 66.; SZALONTAI-TÓTH 2003b. 83–91.), Csengele-Fecskés (9574 m²-en 70 objektum) (BALOGH-TÜRK 2004. 199.); Pest megyéből Vecsés, 83. számú (31 200 m²-en 10 gödör) (PATAY-RÁCZ 2005. 303.) lelőhelye, valamint DNY-Szlovákiából Bajč-Vinohrady/Bajcs 32 objektum (VLADÁR 1966) és Mužla/Muzsla-Čenkov, Vilmakert és Orechovy sad/Muzsla 43+? objektum (KUZMA 1993. 74.; KUZMA 1998) lelőhelyek. Ezek közül is kiemelkedik a legutóbb – részben a Bócs-dűlővel párhuzamosan – Budapest XI. Kőérberek, Tóváros-lakópark (26 ha-on kb. 300–400 (!) objektum²³) területén feltárt, több (!) száz objektumból álló késői Makó település (TEREI-HORVÁTH–KOROM-SZILAS 2005. 196.; HORVÁTH–KOROM–TEREI–SZILAS–REMÉNYI 2005. 147–150.).

24 Az edénymellékletekből csak nagyon kevés töredék és alig néhány kalcinált csont került begyűjtésre.

25 CSÁNYI–CSEH–TÁRNOKI 2002. 48–50., 2–5. kép.

26 301. és 353. str. számokon

4. kép: Berettyóújfalu-Nagy Bócs-dűlő: 1. 455. obj./1700. str. kút;
 2: 455. obj./1717. str. kút korsóval; 3: 568. obj./1316. str. szórthamvas sír;
 4: 824. obj./1889. str. szórthamvas sír;
 5-6: 766. obj./2231. str. gödör belsődiszes talpas tállal

Az 1892. obj./4018. str. számú kerek, szűk, függőleges falú, kütszerűen lemélyülő gödörben kb. 1 méter mélységben előkerültek egy tönkrement kemence tapasztott platnijának töredékei. A gödör – melyet sokáig kútnak gyanítottunk – betöltésének felső 2 méteres részéből alig került elő leletanyag. Kb. 2,3 m mélységben, a gödör alján, kb. 20 cm vastagságban egy többnyire állatcsontokból és kevés kerámiatöredékből álló depóniát bontottunk ki. Az egyébként homogén betöltés ebben a rétegben rendkívül sok faszenet tartalmazott. A depónia alján, a gödör közepén tűzrakás vörösre égett nyomait figyeltük meg.

A különböző tároló-, hulladék és áldozati gödör mellett a település kútjait is kibontottuk. A 455. obj./1148. str. számú széles, kerek kopolyakút bontása során eleinte neolitik kerámiatöredékek kerültek elő; lentebb jutva kiderült, hogy a Makó-kultúra leletanyagát tartalmazza. Kb. 3 méteres mélységben a kút közepén egy őstulokszarvból és összetört edényekből álló jelenséget (4. kép: 1.) bontottunk ki. Alatta egy teljesen ép fülles korsó került elő, szintén a kút közepén (4. kép: 2.). A talajvízig történt további bontás már csupán egy-két apró töredéket eredményezett. Az objektum közepén elhelyezkedő, tudatos és megismételt tevékenység nyomaként értékelhető depónia alapján felmerült a kút másodlagosan, áldozati objektumként való értelmezése (1442. obj./3190. str.).

Sajnos, csakúgy, mint az eddig kutatott legtöbb Makó település esetében²⁷, a házak nyomait nem sikerült megfigyelnünk.

A négy hamvasztásos temetkezés a feltárt települési objektumok északi határa mentén kerültek elő. Valamennyi temetkezés ovális sírgödre alig mélyedt le a sárga, agyagos altalajba, így a szántás és a gépi munka egy kivételével erősen bolygatta a mellékleteket. Emiatt nagyon nehéz az előkerült sírok rítusának biztos meghatározása. Az 568. obj./1316. str. számú, állatjárat által bolygatott, valószínűleg szórthamvasztásos rítussal eltemetett fiatal nő maradványai mellett két edény (tál és fazék) töredékei is előkerültek (4. kép: 3.). Az elsőként leírt sírtól 15 méterre, délkeletre került elő a 686. obj./1597. str. számú hamvasztásos temetkezés, mely nagyon bolygatott volt, így még a rítusát sem tudjuk teljes biztonsággal meghatározni.

A 824. obj./1889. str. számú szórthamvasztásos temetkezés gyakorlatilag bolygatatlan volt (4. kép: 4.). A sír igen gazdag mellékletanyagot tartalmazott: a sírgödör közepére helyezett örlőkőre szórták a hamvakat, a kalcinált csontok köré, illetve rá helyeztek el 6 edényt (5 kettőskónikus testű korsó). A sírgödör északi fala mentén előkerült egy csiszolt köeszköz is. A hamvak mellé helyeztek húsmellékletet, és a sír betöltéséből előkerült egy szenült mag is.

Az 1922. obj./4055. str. számú temetkezés is erősen bolygatottnak bizonyult: a sírba helyezett edénymellékletek töredékei közül alig egy-két apró hamvasztott csonttöredék került elő. Az edények alatt viszont *in situ* helyzetben sikerült kibontanunk a sírgödör aljára helyezett egykori húsmelléklet maradványait (4212. str.).

27 Az eddig ismert cölöpszerkezetű Makó házak a következők: Csongrád-Vidre sziget (SZÉNÁSZKY 1988, 153.; KALICZ 1984a, 95., Taf. XXIII/1); Abda-Hármasok (FIGLER 1996. 9. 1. ábra); Tatabánya-Dózsakert (CSEH-VÉKONY 2002. 253.); Hosszúpályi-Homokbánya. Egyetérthetünk Kalicz Nándor és Csányi Marietta azon véleményével, hogy ezek a nagyméretű cölöpszerkezetes épületek nem kifejezetten lakóházak, hanem inkább közösségi házak lehetnek (KALICZ 1984a. 95., 101.; CSÁNYI 1996. 56.).

Késő bronzkor (Gáva-kultúra)

A Gáva-kultúra objektumai a feltárt terület északi és északkeleti, keleti részén sűrűsödnek. Mindössze 53 objektumot lehetett ehhez az időszakhoz kapcsolni. Elsősorban kisebb, kerek, gyakran méhkas alakú tárológödörök (5. kép: 4–5.) és nagyobb, amorf elsődlegesen agyaggyerésre, később hulladéktárolóként funkcionáló objektumaik kerültek elő. Előfordult, hogy kis, kerek gödör közepén összeroppant nagy tárolóedény töredékei kerültek kibontásra (5. kép: 2.). Külön említést érdemel, hogy két, téglalap alakú cölöpszerkezetes épület (ház?)²⁸ oszlopnymait (5. kép: 3.) is sikerült azonosítanunk. A leg gazdagabb leletanyagot az ásatás utolsó hetében feltárt kerek, mély, nagyméretű 1945. objektum (5. kép: 6.) szolgáltatta: a nagy mennyiségű kerámián, állatcsonton és patison kívül külön említést érdemelnek a gödörből előkerült bronzok (elsősorban tűk) és egy agancsból készített, csiszolt zablapár.

Az egyetlen, ehhez az időszakhoz köthető temetkezés a 781. objektum alján előkerült zsugorított csontvázas sír²⁹ volt (5. kép: 1.).

Középső vaskor (Vekerzug-Hetény-kultúra, Kr. e. 7–6. sz.)

Mindössze 46 objektumot kelteztünk erre az időszakra. Az Alföld középső vaskorának (szkíta kor) Szentes-Vekerzug-, vagy Vekerzug-Hetény-kultúrájának hagyatékát tartalmazták a feltárt települési objektumok. A szkíta település, csakúgy, mint az 1999-ben Biharkeresztes-Láncos major területén feltárt azonos korú település esetében, néhány, lazán elhelyezkedő objektumból állt. Megfigyelhetjük, hogy a középső vaskorban olyan területeket is elfoglaltak a települési objektumok, melyek a nedvesebb, csapadékosabb időszakokban víz alatt állhattak. A lelőhelyet keresztülvágó bekötőút területén sikerült feltárnunk egy kb. 6x7 méteres, lekerekített téglalap alakú, sekély, egyenes aljú, oszlopos szerkezetű épület alapját (6. kép: 1.).³⁰ Bár a lelőhelyen kerültek még elő hasonlóan lekerekített formájú, félig földbe mélyített épületek (6. kép: 2.),³¹ de a 14. objektum méretével kiugrik a kisebb, házként vagy műhelyként interpretálható objektum közül. A lekerekített sarkú, négyszögletes formájú épületek mellett feltárássra kerültek olyan kerek, vagy ovális formájú, egyenes aljú, általában középső oszlophelyes épületek, melyekre sátor szerű felépítményt rekonstruálhatunk.³²

A 22. obj./22. str. és a 23. obj./23. str. számú sekély, kerek, egyenes aljú gödrökben állatcsont- és kerámiatöredékeken kívül emberi koponyatetők is kibontásra kerültek (6. kép: 3–4.).³³ A gödrök betöltésében előkerült emberi maradványok valamilyen szakrális tevékenységgel való összefüggés lehetőségét vetik fel.

28 239. obj./569. str.; 701. obj./1624. str.

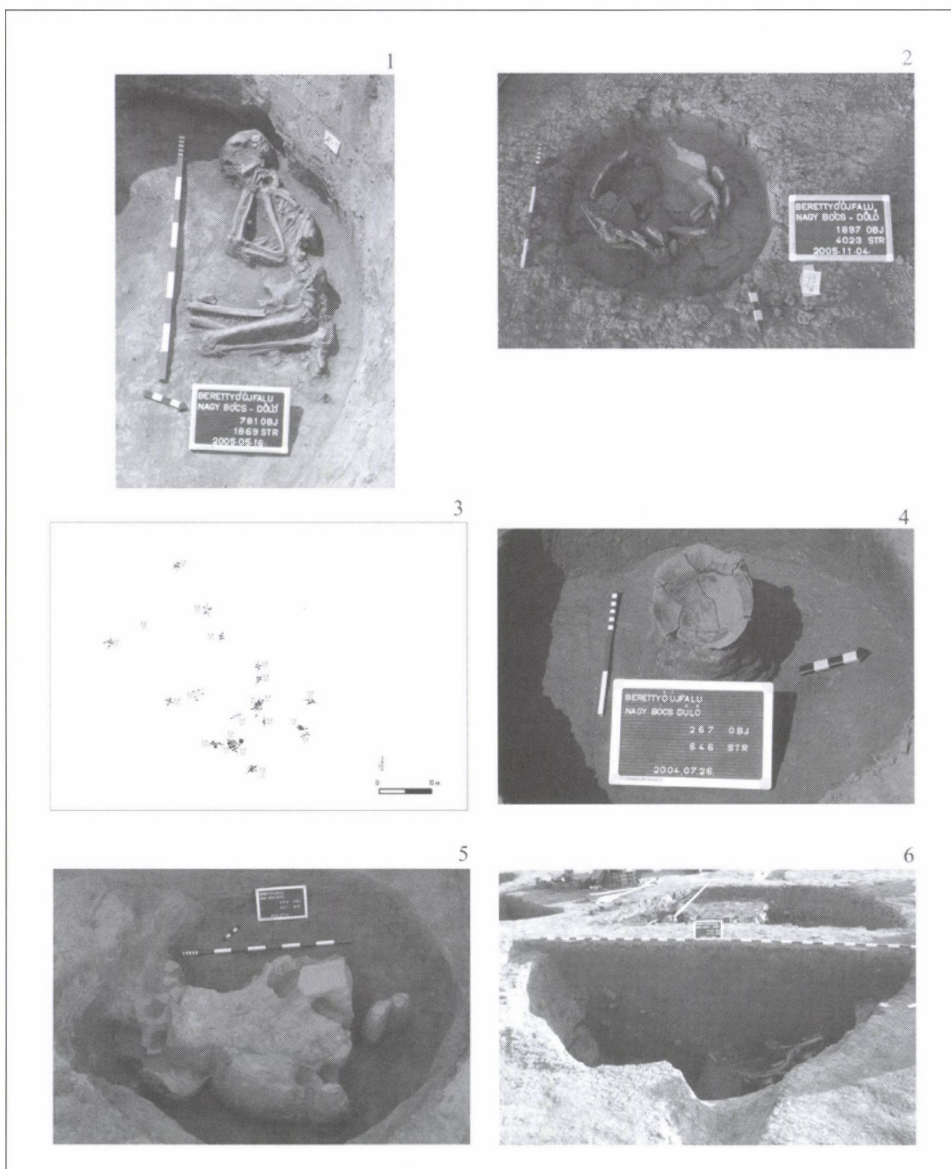
29 1869. str. számú, nyugat-keleti tájolású, jobb oldalára zsugorított, felnőtt nő melléklet nélküli váza.

30 14. obj./14. str.

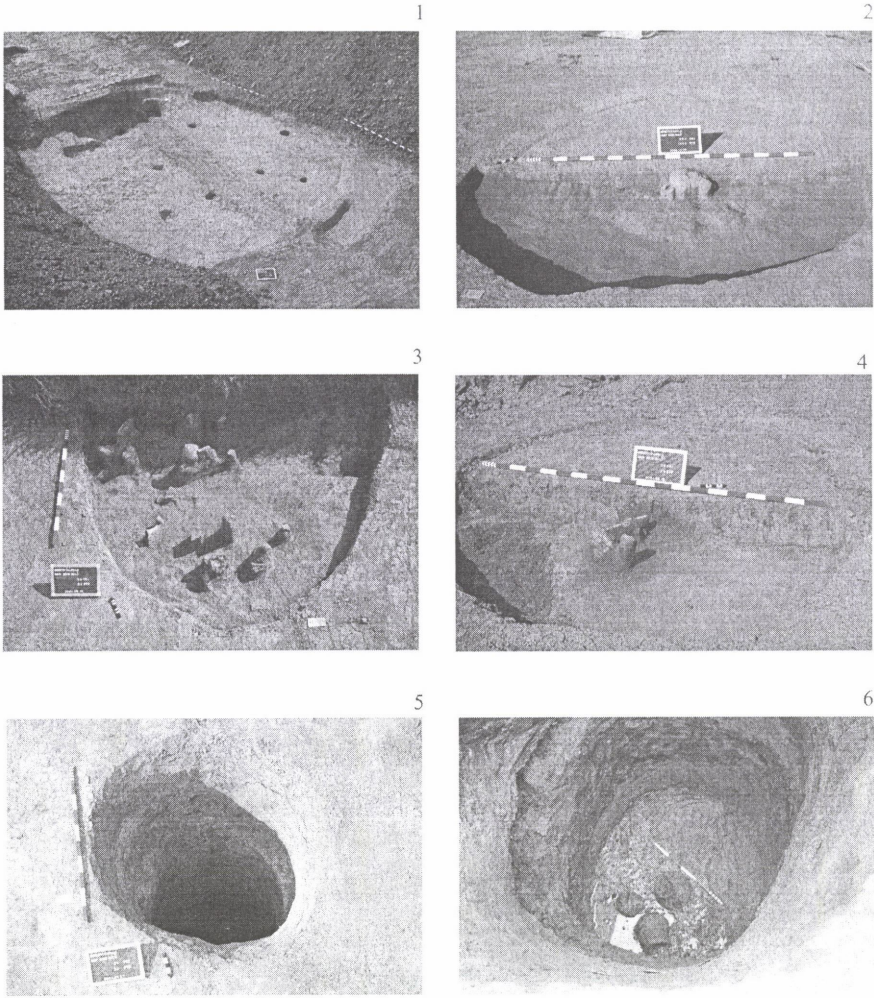
31 191. obj./449. str.; 249. obj./585. str. (?); 451. obj./1144. str.; 618. obj./1412. str.

32 20. obj./20. str.; 584. obj./1341. str.; 592. obj./1356. str.; 633. obj./1431. str.

33 Az embertani vizsgálat előzetes adatai szerint mindkét gödörben egy-egy felnőtt nő koponyatöredéke került elő.

5. kép: Berettyóújfalu-Nagy Bócs-dűlő: 1: 781. obj./1869. str. sír;
 2: 1897. obj./4023. str. gödör összeroppant tárolóedénnyel;
 3: 239. obj./569. str. cölöpszerkezetű ház;
 4: 267. obj./646. str. gödör felhúzott fülű csészével;
 5: 258. obj./621. str. hulladékgödör;
 6: 1945. obj./4179. str. nagy hulladékgödör

6. kép: Berettyóújfalu-Nagy Bócs-dűlő: 1: 14. obj./14. str. ház;
 2: 592. obj./1356. str. ház metszet szürke korongolt kerámiával; 3: 22. obj./22. str. áldozati gödör;
 4: 23. obj./23. str. áldozati gödör; 5: 24. obj./24. str. kút;
 6: 292. obj./1074. str. kút edényekkel az alján

A házak mellett előkerültek a hozzájuk kötődő földfalú kutak is. A 24. obj./24. str. és a 292. obj./727. str. számú objektumok kerek, kb. 1 méter átmérőjű, függőleges falú kutak voltak (6. kép: 5–6.). Mindkét kút aljáról teljesen ép vízhordó edények kerültek napvilágra. A 24. obj. számú kút betöltésének felső részéből ezenkívül jellegzetes bronz nyílhegy, egy sárga-kék szemes üvegpaszta gyöngy és egy vaskés töredéke is kikerült.

Római császárkor (2–4. század)

A lelőhelyen feltárt jelenségeknek több mint a felét a római császárkorra datálható objektumok teszik ki. A település alapegységét a téglalap alakú, félig földbe mélyített házak és a hozzájuk tartozó méhkas alakú tároló- és hulladékgyödrök alkották. Több házhoz tartozhatott egy-egy mély, téglalap alakú, aknaszerű (jég)verem, füstölőkompexum és szabadtéri kemence.

A falu többnyire nagyméretű, kerek kútjai a helyi topográfiai adottságokhoz igazodva mindig a mélyebben fekvő, vízhez közeli területeken sűrűsödtek; így viszonylag sok kút került feltárára felszín déli, délkeleti részen lévő „tó” körül, valamint az északi fel-tárási határ közepére eső mélyedés körül.

A felszín északi részére esett az a három nagyobb, ovális objektum és egy kisebb ke-rek gödör, melyek betöltését nagy mennyiségű égett tapasztástöredék zárta le. Ezekből az objektumokból kikerült égett patics mennyisége alapján több leégett ház maradvá-nyaira következtethetünk, azonban a feltárt területen nem találtunk olyan épületet, me-lyen tűz nyomait figyelhettük volna meg.

Az égett tapasztásokat tartalmazó objektumoktól kissé délebbre, a település legsű-rűbben lakott részén több olyan, eredetileg valószínűleg tárológödörként használt, má-sodlagosan hulladékgyödrként funkcionáló objektum is feltárára került, melyekből em-beri koponya, vázcsont vagy csonkított váz került elő.³⁴ Ezek az objektumok egy vi-szonylag szűk, kb. 6–800 m²-es területen koncentrálnak. Az egyik kerek, méhkas ala-kú gödör esetében egy teljesen szabályos, dél-északi tájolású temetkezés³⁵ zárta le a gö-dör betöltését.

A 1668. obj. számú kút betöltésének felső részébe viszont egy teljesen felhúzott lábú és összeszíjazott gyerek váza³⁶ került elő. Ugyanennek a kútnak a déli felében egy jobb oldalára enyhén zsugorított felnőtt váza³⁷ is feltárára került. Ezek a jelenségek, véle-ményem szerint, a 2–3. századi szarmata falu életének végét jelezhetik.

Elsősorban a terület keleti részén feltárt császárkori objektumok leletanyagának első átnézése alapján valószínű, hogy a szarmata falunak van egy késői (3. század végi–4. századi) időszaka is. Erre utal több szarmata objektum szuperpozíciója mellett az egyes objektumokból előkerült sötétszürke, korongolt, besimított díszű kerámiatöredékek és az időnként előkerülő kavicsos soványítású, hullámvonaldiszes, vastag falú fazekak tö-redékei is. A 2005-ös kampány során feltárt 40 félig földbe mélyített épület (ház) közül

34 Pl. 1172. obj./2703. str.; 1240. obj./2817. str.

35 1543. obj./3415. str.

36 3883. str.

37 3665. str.

hét a megszokott kisméretű házaknál nemcsak nagyobb méretével tűnik ki. Ezek a házak³⁸ a feltárt felület délkeleti részének vízállásos területének („tó”) partján helyezkednek el egy csoportban (hat közvetlenül egymás mellett), tehát helyzetüknél fogva is ki-válnak a többi császárkori épület közül.

A császárkori település két fázisára utalhat az is, hogy a feltárt felület keleti szélén feltárt hét dél-délnyugat–észak-északkeleti tájolású sírból álló, szarmata temetőrészlet-hez nem igazodott a szarmata települési objektumok egy része. Az a sírcsoport legalább 400 méterre, északkeletre került elő a körárkos síroktól. A hét sírtól délre, kb. 150–160 méterre, a „tó” délkeleti partján került elő két további magányos, bolygatatlan szarmata temetkezés³⁹. A két magányos sír 350–360 méterre keletre volt a körárkos síroktól. Mindkettő gazdag mellékletekkel volt ellátva, de a hatalmas téglalap alakú sírgödörrel rendelkező, 1286. obj. számú volt a két szezon alatt feltárt leggazdagabb (egyenes vas-karddal felszerelt) férfisír.

A hulladéklerakóhoz vezető bekötőút keresztezte a 2–3. századi faluhoz tartozó szarmata temetőt. A temető két részből áll. A főúthoz közelebbi részen található az egyszerű gödörsírokat magába foglaló temetőrész, míg ettől, kb. 200–300 méterre, keletre kerültek elő a körárkos (ún. kishalmos) temetkezések. A körárkos sírok közül valamennyi, míg az aknasírok nagy része is korabeli rablásnak esett áldozatul. Némely esetben a fosztogatás olyan mértékű volt, hogy már csak az üres sírgödört lehetett dokumentálni. A rablás ellenére a körárkos sírokban római ezüstpénz és ezüstmű készült ékszerek (torques, nyakban viselt balta alakú amulett) is napvilágra kerültek, a bronz számszeríjfibulák, vascsiholók és kések, valamint korongolt szürke és vörös színű edények mellett. A női sírokban üvegpasza és borostyángyöngyök, néha egy-egy kalcedonból készült gyöngy alkotják a ruházat díszét (ruha aljára, övre vagy tarsolyra varrva) és a nyakláncokat.

A fentebb említett hét sírből álló csoport és a két gazdag, magányos síron kívül a hulladéklerakó területére eső felület közepe felé, egymáshoz közel, a körárkos sírcsoporttól keletre, kb. 200–220 méterre került elő két újabb, dél-délnyugat–észak-észak-keleti tájolású sír: a 337. obj./859. str.⁴⁰ és a 721. obj./1677. str.⁴¹ számú. A különböző csoportokban napvilágra került temetkezések egymáshoz és a településhez viszonyított időrendjét kizárólag alapos elemzés válaszolhatja meg.

A temető és a települést nem választotta el markáns földrajzi jelleg vagy határ: a temető a meander alacsonyabb nyugati, délnyugati oldalán, a falu viszont a temetőtől keletre, a folyókanyarulat magasabb, keleti partján helyezkedett el.

38 1162. obj./2680. str.; 1025. obj./2958. str.; 1179. obj./2711. str.; 1224. obj./2776. str.; 1242. obj./2820. str.; 1146. obj./2637. str.; 1104. obj./2581. str. A 1224. és a 1242. obj. számú házakon a 869. obj. számú késő avar árok keresztülvágott.

39 1229. obj./2782. str. (GI-09 négyzet) és a 1286. obj./2914. str. (GI-13 négyzet).

40 FG-21 négyzetben.

41 FG-22 négyzetben.

Avar kor (7–9. század)⁴²

A kutatott területen összesen 247 olyan objektumot sikerült feltárni, amelyet az avar korra keltezhetünk. A korszakon belül a temetőhöz tartozó 40 sír a 7. század közepe és a 8. század eleje közé tehető, míg a település 207 objektuma a késő avar korra, a 8. század elejétől a 9. század végéig datálható.

A temető két sírja⁴³ a többi sírtól elkülönülten (egy férfi és egy női temetkezés) egymás mellett, azonban a késő avar kori település épületekkel tagolt, központi részében feküdt. A sírgödrök lekerekített téglalap alakúak és nagyméretűek voltak. Mindkét halottat háton fekvő, nyújtott helyzetben helyezték el egy-egy fakoporsóban. A mellékleteik közül a férfi mellett talált ezüstlemezből készült nagyszíjvég, és szintén ezüstlemezből készült övveretek bírnak keltező értékkel.

A településről és többi sírról viszont lényegesen több információval rendelkezünk, mint az előbb leírt két temetkezéssel kapcsolatban. A település központi része a vizsgált terület nyugati és északnyugati részén feküdt, 50-150 méterre a Berettyó régi medrétől. Egyben ez volt a kutatott terület legmagasabb pontja, a folyó magaspártja, amelytől délkeletre és északkeletre, az egyre mélyebben fekvő részeket több árokkaal, árokrendszerrel tagolták. Az ásítás délkeleti és északkeleti sarkainál időszakosan vízjárta területek, pontosabban két kisebb tó volt. A két kis tó között, a feltárt felszín keleti részén egy újabb magasabb, vízmentes területet figyeltünk meg, ahol valószínűleg a településhez tartozó temető sírjait tártuk fel.

A település központi részének alapegységét a félig földbe mélyített, általában 2-3 x 3-4 m² alapterületű, oszlopszerkezetes, lekerekített téglalap alakú épületek alkotják. Az esetek felénél az épületekben kemencét vagy tűzhelynek a nyomát is megtaláltuk. Általában három vagy négy ilyen épületből álló csoportosulásokat figyeltünk meg, amelyek esetében az elemek (házak vagy gazdasági épületek) 2-5 méternél nincsenek messzebb egymástól. Két épületnek már most is kiemelkedő jelentőséget lehet tulajdonítani. Az egyik egy teljesen leégett ház,⁴⁴ amelynek maradványát sikerült feltárni. Az égésnek köszönhetően jól rekonstruálhatóak lesznek a korabeli berendezések, továbbá a leletanyagot tekintve is rendkívül gazdagnak mondható, hiszen több sütőharang-töredék mellett, lassú korongon készült, hullámvonaldíszes kisebb-nagyobb fazekakat, valamint a kerámiák soványításához használt egész csillámpala-tömböket is találtunk. A másik épület⁴⁵ egy földbe mélyített, 3x3 m² alapterületű épület, amelyben egy kőpakolós kemencét,⁴⁶ két tűzhelynek a nyomait⁴⁷ és hat cölöphelyet⁴⁸ találtunk. Az Alföldön ritka kőpakolós kemence és a két tűzhelynyom miatt valószínűleg fontos, azonban egyelőre ismeretlen gazdasági funkciót töltött be ez az épület. Az egyes csoportosulásokhoz tartoztak a kerek, közepes méretű, közepesen mély gödrök, amelyek száma kevesebb volt, mint az

42 Itt szeretnénk köszönetet mondani Szelekovszky Mártának, aki mind a feltárásban, mind a feldolgozásban eddig nagy segítségünkre volt az avar kort illetően!

43 156. obj./390. str.; 160. obj./394. str.

44 291. obj./726. str.

45 77. obj./182. str.

46 225. str.

47 226., 275. str.

48 272., 273., 274., 276., 277., 278. str.

épületek száma, valamint a leletanyaguk is gyérnek mondható. Ezért a gödrök inkább tárolási célt szolgálhattak. A központi rész mélyebben fekvő részein tártuk fel a kerek (gyakran 4-6 méter átmérőjű) kutakat, amelyek viszont több ilyen egységet is kiszolgáltak. A kutak közül – a kötött agyagos talaj miatt – csak egyetlen esetben⁴⁹ kerültek elő egyértelműen kútbélésre utaló famaradványok. Ugyancsak ide tartoztak azok a téglalap alakú, rendkívül mély, réteges betöltésű objektumok, amelyeket eleinte – feltjük miatt – síroknak gondoltunk, de a bontás során bebizonyosodott, hogy más funkciót láthattak el. Leletanyaguk nagyon szegényes volt. A mélységük és méretük, valamint a településen (egy-egy egység szélein) elfoglalt helyzetük alapján felmerült az a lehetőség, hogy jégvermek lehettek. Mindezek alapján feltételezhető, hogy az említett csoportok egy-egy különálló gazdasági egységet képezhettek, és több periódust is jelezhetnek. Egy-egy ilyen egység 15–20 méternyire volt egymástól, amely valószínűleg egy családnak mind a lakóterét, mind pedig a ház körüli gazdasági tevékenységek (pl. kézművesség) terét is jelentette.

A feltárt terület északkeleti felében, a település központi részéhez tartozóan, egy kb. 10-12 m²-es sugarú körön belül négy olyan objektum (három gödör és egy árok) került elő, amelyekben elsősorban gyerekek, vagy fiatal felnőttek vázát találtuk meg. A 713. obj./1654. str. számú csecsemő zsurigított váza egy árokban, a 677. obj./1596. str. számú gyerek egy gödör betöltésében, az 548. obj./1295. str. számú bolygatott felnőtt(?) váza pedig egy kerek gödör alján feküdt. A 832. obj./1902. str. számú gyerek szintén egy árok aljába volt beletemetve. Elképzelhető, hogy az egymáshoz viszonylag közel feltárt, árokba és gödörbe temetett gyerekeket közel egy időben temették el, azonban kérdéses, hogy mi okozta a halálukat. Ettől a csoporttól távolabb két többszörös árokrendszer metszéspontjában került elő a 910. obj./2101. str. számú váz, amely helyzete folytán lehetőséget ad az egymást keresztező árkok időrendi sorrendjének megállapításához.

A központi résztől kelet felé haladva árkokat és mindössze néhány épületet találunk, amely így a település gazdasági (főleg állattartó) egysége lehetett. Az „állattartó egységet” és a központi „lakóegységet” egymástól két csatornából álló, V alakú, mély árokrendszer választotta el, amelynek a bejárati részét is sikerült megtalálni. A lelőhely egészen keresztülfutó árkok azt több nagyobb egységre (akár 1500–8000 m²-nyi területekre) tagolják. Ezek az árokrendszerek többféle rendeltetéssel is bírtak, mivel a feltárt árkok zöme a mélyen fekvő, időlegesen vízzel borított területre, a két kisebb tóhoz fut ki, ezért egyrészt joggal feltételezhetjük a vízelvezető funkciót, másrészt viszont egyfajta elválasztó/elkülönítő (határ) szerepet is betöltöttek. Ezt mutatja a már említett „állattartó egység” és „lakóegység” közötti árokrendszer, továbbá egy több csatornából álló, U alakú, északkelet-délnyugati irányú árokrendszer is, amely a települést és a feltárt felület keleti részén megtalált 38 sírból álló temetőt választotta el egymástól.

A sírok nagyjából egy kisebb, déli és egy attól 20–30 méterre, északabbra lévő, nagyobb, szabályos sorokból álló sírcsoportba rendezettek. A temető szélétől nyugatra került elő egy ijjal, nyílal felszerelt harcos magányos, részleges lovas (kengyel, zabla, koponya és lábszárcsontok) temetkezése.⁵⁰ A sírok többsége északnyugat-délkeleti tájolá-

49 697. obj./1620. str.

50 1226. obj./2779. str.; 2833. str. (ló)

sú, lekerekített téglalap alakú sírgödör volt, az elhunytat pedig egy zsugorított sír kivételével nyújtott helyzetben a hátára fektették. A lekerekített téglalap alakú sírgödrök kb. harmadában figyeltünk meg a sarkokban cölöpnyomokat, amelyek boronaszervezetű sírépítmény vagy halotti ágy meglétére utalhatnak. A temető sírjainak 20–30%-ában lehetett megfigyelni a korabeli rablás nyomait. Mindössze a sírok 10–12%-ában került elő húsmellékletre utaló állatcsont, vagy ételmellékletre utaló edény. A temető legrangosabb sírjában egy matus korú férfi feküdt, mellékleteként egy 90 cm hosszú, fahüvelyű, két vasszereléssel ellátott, pontkörökkel díszített, szegecselt, csont markolattal ellátott vaskard került elő a halott teljes, bronzból készült, öntött övgarnitúrájával együtt. A temetőnek valószínűleg csak két sírcsoportját tártuk fel, így várhatóan újabb 30–40 sírből álló csoportok lehetnek még a feltárt területtől keletre.

Mivel a térségben hasonló korú, feltárt település még nincs, így a pontosabb kronológiához a közeljövőben elemzésre kerülő Ártánd-Kapitány-dűlő lelőhelyen⁵¹ feltárt késő avar kori temető sírkerámiája fog remélhetőleg segítséget nyújtani.

A lelőhely egyrészt azért rendkívül fontos, mert a bihari régióban ez az első és egyetlen, nagy területen feltárt késő avar kori falu.⁵² Továbbá olyan településszerkezeti megállapításokat tehetünk a csaknem 7 hektáros feltárt területen, amelyre a kis területű ásatások miatt eddig nem nyílt lehetőség. Ugyanakkor kivételes lehetőség adódik a település pontosabb keltezésére, az Ártádon és az itt előkerült temetők segítségével.

ÖSSZEFOGLALÁS

Berrettyóújfalú-Nagy Bócs-dűlő lelőhelyen a 2004–2005-ös kampányok folyamán 1988 objektumot tártunk fel, melyekhez 4233 stratigráfiai egységet rendeltünk. A feltárt objektumok korszakokéinti megoszlását az alábbi táblázat tartalmazza.

Korszakösszesítés:⁵³

Korszak	Objektumszám
Kora neolitikum (Körös-kultúra)	37
Középső neolitikum vége (késői AVK – Esztári-csoport)	51
Középső rézkor (Bodrogkeresztúr-kultúra)	4
Késő rézkor (Baden-kultúra)	1
Kora bronzkor (Makó-kultúra)	59
Késő bronzkor (Gáva-kultúra)	53
Középső vaskor (Szkíták, Kr. e. 7–6. század)	46
Római császárkor (2–4. századi szarmata)	1039

51 A lelőhelyről és a kutatások történetéről részletesen Kralovánszky Alán anyagközlését megelőző, Kiss Attila által írott, bevezető részben olvashatunk (KRALOVÁNSZKY 1996).

52 MESTERHÁZY 1975. elterjedési térkép, 253–262.

53 A leletanyag tisztítását követő végleges datálások után a táblázatban szereplő adatok kis mértékben módosulhatnak!

Korszak	Objektumszám
Kora avar kor (6. század)	2
Késő avar kor (8–9. század)	245
Középkor (14–15. század)	1
Kérdéses korúak (leletanyag alapján nem datálható)	445
Mesterséges, nem régészeti jelenség (szonda, kutatóárok)	5
Összesen	1988

Irodalom

- BĂCUEȚ-CRIȘAN, Sanda: *Burial rites in the Neolithic in Northwest, Romania. (Neolit temetkezési szokások Északnyugat-Románia területén)*. NyJAMÉ XLVI. 2004. 71–83.
- BALOGH Csilla–TÜRK Attila: 118. *Csengele-Fecskés. Régészeti kutatások Magyarországon*. 2003., 2004. 199.
- BANNER János: *Ásatás a hódmezővásárhelyi Kotacparton. Ausgrabung am Kotacpart bei Hódmezővásárhely*. DolgSzeged IX–X. 1934. 54–84.
- BANNER János: *Az újabbkőkori lakóházkutatás mai állása Magyarországon. L'état actuel de la recherche des habitations Néolithique en Hongrie*. ArchÉrt 1943. 1–25.
- CSÁNYI Marietta–CSEH János–TÁRNOKI Judit: *Tiszapüspöki-Karancs, Háromág-dűlő: kora bronzkori áldozati gödör és kora vaskori épület. Tiszapüspöki-Karancs, Háromág-dűlő: A sacrificial pit from the early Brone Age and a building from the Early Iron Age*. Régészeti Kutatások Magyarországon 1999, 2002. 47–62.
- CSÉPLŐ Péter: *Ártándi sírlelet*. ArchÉrt XVI. 1896. 412–416.
- HERTELENDI Ede–KALICZ Nándor–RACZKY Pál–HORVÁTH Ferenc–VERES Mihály–SVINGOR Éva–FUTÓ István–BARTOSIEWICZ László: *Re-evaluation of the Neolithic in Eastern Hungary based on calibrated radiocarbon dates*. Radiocarbon 37. No. 2. 1995. 239–244.
- HORVÁTH Ferenc: *A Tisza-vidék újkőkori településrendszerének és háztípusainak áttekintése. Übersicht über das Siedlungssystem und die Haustypen der Theissgegend im Neolithikum*. MFMÉ 1988/1. 15–40.
- HORVÁTH László András–KOROM Anita–TEREI György–SZILAS Gábor–REMÉNYI László: *Előzetes jelentés az épülő Kőérberek-Lakópark területén folyó régészeti feltárásról. Preliminary report on the archaeological excavation conducted parallel to the construction on the territory of the Kőérberek, Tóváros Residential District*. Aquincumi füzetek 11. 2005. 137–167.
- KALICZ Nándor–RACZKY Pál: 16. *Szolnok Szanda-Tenyősziget-Dersi gát*. ArchÉrt 105. 1978. 274.
- KALICZ Nándor–RACZKY Pál: 17. *Szolnok Szanda-Tenyősziget-Dersi gát*. ArchÉrt 106. 1979. 276–277.
- KALICZ Nándor–RACZKY Pál: 19. *Szolnok, Szanda, Tenyősziget, Dersi gát*. MittArchInst 8–9. 1978–79. 1980. 224–226.
- KALICZ Nándor–RACZKY Pál: *Siedlung der Körös Kultur in Solnok-Szanda (Vorbericht)*. MittArchInst 10–11., 1980–81. 1982. 13–24.
- KOÓS Judit: *Újabb adatok a kora bronzkori Makó-kultúra elterjedéséhez és időrendjéhez Északkelet-Magyarországon. Neuere Angaben zur Verbreitung und zur Chronologie der Makó-Kultur in Nordostungarn*. HOMÉ XXXVII. 1999. 103–128.

- KOSSE, Kristina: *Settlement ecology of the Early and Middle Neolithic Körös and Linear Pottery Cultures in Hungary*. BAR International Series 64. 1979. Oxford
- KRALOVÁNSZKY Alán: *Az Ártánd-Kapitány-dűlői késő avar kori temető. Late-Avar cemetery at Ártánd-Kapitány-dűlő*. DMÉ 1994., 1996. 37–103.
- KUZMA, Ivan: *Dvanásta sezóna výskumu v Mužle-Čenkove. Zwölfte Grabungssaison in Mužla-Čenkov*. AVANS 1992., 1993. 73–75.
- KUZMA, Ivan: *Pokračovanie výskumu v Mužli-Čenkove. Fortsetzung der Grabung in Mužla-Čenkov*. AVANS 1996., 1998. 103–104.
- LICHARDUS-ITTEN, Marion–LICHARDUS, Jan: *Frühneolithische häuser im Balkano-Karpatischen Raum als Grundlagen linearbandkeramischer Bauweise. Einflüsse und Kontakte Alt-europäischer Kulturen. Festschrift für Jozef Vladár zum 70. Geburtstag*. Hrsg. von J. Batora–V. Furmánek–L. Veliáčik. Communicationes Instituti Nitriensis Academiae Scientiarum Slovacae VI. Nitra, 2004. 25–56.
- MAKKAY János: *Excavations at the Körös culture settlement of Endrőd-Öregszőlők 119 in 1986–1989*. In: Cultural and landscape changes in South-East Hungary I. Reports on the Gyomaendrőd Project, Edited by S. Bökönyi. In: *Archaeolingua* 1992. 121–193.
- MAKKAY et al.: János Makkay with contributions by Katalin Almássy, János Dani, Róbert Kertész and Katalin Tóth: Prehistoric archaeology in Hungary in recent years. In: *Recent research in the Prehistory of the Balkans*. Ed. by D. V. Grammenos. Publications of the Archaeological Institute of Northern Greece 3. Thessaloniki, 2003. 487–537.
- MESTERHÁZY Károly: *A Déri Múzeum régészeti tevékenysége 1966–1968 (Leletkataszter)*. The archeological activity of the Déri Museum in the years 1966–1968 (A survey of finds). DMÉ 1968, 1970. 61–77.
- MESTERHÁZY Károly: *Régészeti adatok Hajdú-Bihar megye területének IX–XIII. századi településtörténetéhez. Archäologische Angaben zur Siedlungsgeschichte des Komitates Hajdú-Bihar in den 9–13 Jahrhunderten II*. DMÉ 1974., 1975. 211–266.
- PALUCH Tibor: *A Körös-Starčevo kultúra temetkezései. Die Bestattungen der Körös-Starčevo-Kultur*. NyJAMÉ XLVI. 2004. 23–51.
- PAPP László: A Berettyó-Kálló közének átfogó földrajzi jellemzése. In: RÁCZ Z. (szerk.): *Örökségünk. Gáborján, Hencida, Szentpéterszeg*. Debrecen, 1996. 11–28.
- PATAY Róbert–RÁCZ Tibor: 417. Vecsés, 83. számú lelőhely. *Régészeti kutatások Magyarországon 2004*. 2005. 303., nr. 417.
- RACZKY Pál: *A Körös kultúra leletei Tiszajenőn. Funde der Körös-Kultur in Tiszajenő*. ArchÉrt 103. 1976. 171–189.
- RACZKY Pál: 9. Szajol-Felsőföld. ArchÉrt 104. 1977. 263.
- SELMECZI László: *Das Wohnhaus der Körös-Gruppe von Tiszajenő. Neuere Angaben zu den Haustypen des Frühneolithikums*. MFMÉ 1969/2. 17–22.
- SZALONTAI Csaba–TÓTH Katalin: Szeged-Kiskundorozsma-Nagyszék I. (M5 26/68. Nr. 33. lelőhely). Szeged-Kiskundorozsma-Nagyszék I. (Site 26/68. M5 Nr. 33.) In: SZALONTAI Cs. (szerk.): *Úton-útfélen. Múzeumi kutatások az M5 autópálya nyomvonalán. On the road. Museum research along the intended route of the M5 motorway*. Szeged, 63–67.
- SZALONTAI Csaba–TÓTH Katalin: Szeged-Kiskundorozsma-Subasa (M5 26/73. Nr. 35. lelőhely). Szeged-Kiskundorozsma-Subasa (Site 26/73. M5 Nr. 35.) In: SZALONTAI Cs. (szerk.): *Úton-útfélen. Múzeumi kutatások az M5 autópálya nyomvonalán. On the road. Museum research along the intended route of the M5 motorway*. Szeged, 2003. 83–96.
- TEREI György–HORVÁTH László András–KOROM Anita–SZILAS Gábor: 103. Budapest, XI. Kőérberék, Tóváros-lakópark. *Régészeti kutatások Magyarországon 2004*. 2005. 196–197. nr. 103.

- TÓTH Katalin: *Előzetes jelentés a Csongrád-Sertéstelepen feltárt kora bronzkori településrészlet-ről (Csongrád megye). Preliminary report on the Bronze Age settlement fragment unearthed at Csongrád-Sertéstelep (Csongrád County).* Régészeti Kutatások Magyarországon 1998. 2001. 25–36.
- TÓTH Katalin: *Kora bronzkori temetkezések Szeged-Kiskundorozsma határában. Frühbronzezeitliche Bestattungen in der Gemarkung von Szeged-Kiskundorozsma.* MFMÉ-StudArch VIII. 2002. 31–75.
- TÓTH Katalin: *A kora bronzkor kutatásának helyzete Magyarországon. Die Lage der Frühbronzezeitforschung in Ungarn.* JAMÉ XLV. 2003. 65–111.
- TROGMAYER Ottó: *A Körös-csoport lakóházáról. Újkőkori házmodell-töredék Röszkéről. Ont he dwelling of the Körös group.* ArchÉrt 93. 1966. 235–240.
- TROGMAYER Ottó: *Die Bestattungen der Körös-Gruppe.* MFMÉ 1969/2. 5–15.
- VÁNYI Róbert–BONA Gabriella: *A Bihari-sík tájvédelmi körzet.* Daru füzetek, Debrecen, 2004.
- VLADÁR, Jozef: *Zur Problematik der Kosihy-Čaka-Gruppe in der Slowakei.* SIA 14. Nitra, 1966. 245–336.
- WHITTLE, Alisdair–BARTOSIEWICZ, László–BORIĆ, DUŠAN–PETTITT, Paul–RICHARDS, Michael: *In the Beginning: new radiocarbon dates for the Early Neolithic in Northern Serbia and South-East Hungary* *Antaeus* 25. 2002. 63–117.
- ZOFFMANN Zsuzsanna: *Óslakosok és bevándorlók a neolitikus és rézkori Kárpát-medencében az embertani adatok alapján (A Somogy megyében feltárt Badeni temetők Penrose-analízise) Autochthonous population and immigrants in the Carpathian Basin of the Neolithic and the Copper Age after anthropological data (The Penrose analysis of the recently unearthed Baden cemeteries in Somogy county)* SMK XVI. 2004. 127–137.

A cikk irodalomjegyzékében található folyóiratok és periodikák rövidítéseit a TULOK 1984 alapján adtuk meg. Magda TULOK: *Abbreviations of periodicals and series of archeological and auxiliary sciences.* ActaArchHung 36. 1984. 333–384.

János Dani–Krisztián Antal Szilágyi

VORBERICHT ZU DEN RETTUNGSGRABUNGEN AM FUNDORT BERETTYÓÚJFALU-NAGY BÓCS-DÜLŐ 2004–2005

Am Fundort Berettyóújfalu-Nagy Bócs-dülő haben wir in zwei Kampagnen, 10. Mai -30. November 2004, bzw. 3. Mai-12. November 2005, eine Rettungsgrabung auf dem Gebiet der regionalen Mülldeponie Bihar durchgeführt.

In den zwei Saisons haben wir auf den mit der Verbindungsstraße zusammen 69 123 m² der Ausgrabung insgesamt 1988 Objekte und 4233 ihnen zugeordneten stratigraphischen Einheiten isoliert.

Am Fundort gelangten Objekte aus folgenden Zeitaltern zur Ausgrabung:

- frühe Steinzeit (Körös-Kultur): Siedlung und Gräber
- Ende mittlere Steinzeit (AVK – Esztár-Gruppe): Siedlung und Gräber
- mittlere Kupferzeit (Bodrogkeresztúr-Kultur): Siedlungsobjekte

- späte Kupferzeit (Baden-Kultur): Siedlungsobjekte
- frühe Bronzezeit (Makó-Kultur): Siedlung und 4 Aschengräber
- späte Bronzezeit (Gáva-Kultur): Siedlung und ein Skelettgrab
- mittlere Eisenzeit (Skythen, 7–6. Jahrhundert v. Chr.): Siedlung
- römische Kaiserzeit (2-3. Jahrhundert n. Chr.): Dorf und Friedhof
- späte Kaiserzeit (Ende 4. – Anfang 5. Jahrhundert): Dorf
- späte Awarenzeit (7–9. Jahrhundert): Dorf und Friedhof
- Mittelalter (14–15. Jahrhundert): Siedlungsobjekt